

Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Kastamonu University Journal of Faculty of Economics and
Administrative Sciences

Aralık 2024 Cilt: 26 Sayı:2
iibfdergi@kastamonu.edu.tr

Başvuru Tarihi / Received: 16.04.2024
Kabul Tarihi / Accepted: 30.12.2024
DOI: 10.21180/iibfdkastamonu.1469139

Para Vakıfları: İktisat Tarihi Açısından Kısa Bir Değerlendirme

Murat FİDAN¹

Öz

İslam toplumlarında, vakıflar toplumsal dayanışma ve yardımlaşmanın yanı sıra ekonomik, kültürel ve sosyal hayatın önemli unsurlarıdır. Bu kurumlar, yardımlaşma ve dayanışmayı kurumsal bir düzeye taşıyarak öne çıkar. Özellikle Osmanlı Devleti'nde, toplumsal hayatın merkezinde yer alan vakıflar, genel olarak vakıf medeniyetinin oluşumuna katkı sağlamıştır. Yapılan bilimsel araştırmalar ve değerlendirmeler, Osmanlı ekonomi sistemi içinde vakıfların merkezi hazine ve tımarın ardından gelen üçüncü bir ekonomi kurumu olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla, Osmanlı ekonomi işleyişini inceleyen çalışmalarda vakıfların rolü üzerinde durmak son derece önemlidir. Bu bağlamda, bu çalışmanın odak noktasını oluşturan "para (nukud) vakıfları" incelenecektir. Birincil kaynaklar olan vakfiyeler dikkate alınarak, para vakıflarının kuruluş süreçleri ve İslam hukuk ilkelerinin doğrultusunda şekillenen arka planları araştırılacaktır. Ayrıca, bu vakıfların uyguladığı kâr oranlarının uzun dönemli etkileri değerlendirilecektir. Aynı dönemde Avrupa ve Osmanlı toplumlarında karşımıza çıkan faiz ve para vakıflarının kâr oranlarının karşılaştırılması da ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Para Vakfı, İslam Ekonomisi, Sürdürülebilir Finansman, Osmanlı, İktisat Tarihi

Jel Kodu: A10, A12, A13, D64, E40, E50, G20

Cash Waqfs: A Brief Evaluation from the Perspective of Economic History

Abstract

In Islamic societies, foundations are important elements of social and economic life as well as charity and social solidarity. These institutions stand out by carrying solidarity and solidarity to an institutional level. Especially in the Ottoman Empire, foundations, which were at the center of social life, enabled the Ottoman Empire to be known as a civilization of foundations. Academic research and analyses show that foundations emerged as a third economic institution in the economic system, right behind the central treasury and the fief system. Therefore, it is crucial to emphasize the role of foundations in studies analyzing the Ottoman economic structure. In this context, the focus of this study will be on "money (nukud) foundations". Through primary sources, namely waqfs, the establishment of money foundations and their Islamic background will be investigated. Furthermore, the profit rates applied by these foundations will be analyzed in the long term. In the same period, a comparison between the interest rates in Europe and the profit rates of Ottoman money foundations will also be analyzed.

Keywords: Cash Waqf, Islamic Economics, Sustainable Financing, Ottoman, History of Economics

Jel Codes: A10, A12, A13, D64, E40, E50, G20

¹ Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Doç. Dr. Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Kastamonu, Türkiye. E-posta: mfidan@kastamonu.edu.tr Orcid no: 0000-0002-4492-4446

Atf/Citation: Fidan, M. (2024), Para Vakıfları: İktisat Tarihi Açısından Kısa Bir Değerlendirme, Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 26/2, s. 506-527.

Extended Abstract

Introduction

The history of foundations dates back to the pre-Islamic period. Although the origin of the tradition of solidarity and solidarity among people cannot be determined with certainty, institutional structures similar to foundations can be observed in many societies. The institution of waqf is an important subject for analyzing the middle and new periods of the Turkish and Islamic world. Islam attached great importance to charity for social peace and solidarity. The first foundation in the history of Islam was established by the Umayyad Sultan Walid I, who endowed a number of villages and fields in order to meet the administrative and financial requirements of the Umayyad Mosque in Damascus, within the framework of the rules of Islamic jurisprudence with his foundation and permission for its establishment, and is of great importance in this respect.

The foundation system developed rapidly in all Turkish-Islamic states and reached its peak in the Ottoman Empire. Foundations became not only charitable institutions but also important institutions serving every aspect of the social and economic life of Ottoman society. Foundations were effective as a great power with a central budget. According to the analyzed data, the estimated weight of the central treasury in the Ottoman financial system in the 16th century was 51%, the fief system 37% and the foundation system 12%. The focus of this study will be on the role of money foundations in ensuring financial stability in the Ottoman Empire for many years, especially the role of money foundations that replaced banks.

Over time, the number of foundations increased, and their service areas diversified. Institutions such as mosques, masjids, libraries, and dervish lodges were supported and sustained their activities with the income from endowments. Foundations also played an important role in educational services; institutions such as schools and madrasas, from the smallest to the largest, were supported by foundations. Therefore, the Ottoman Empire did not have to create a special budget for education and other services. Businesses such as inns, bazaars, shops and workshops also brought income to foundations and met the needs of individuals. For example, hospitals also provided services to patients through foundations.

The tradition of foundation practice inherited from the Seljuks was also applied within the Ottoman borders. Emerging in the 16th century, money foundations became an important part of the Ottoman economy. These foundations carried out various financial transactions by using their capital as cash. As in the case of real estate foundations, the income of money foundations was used for the purpose of the foundation. Money foundations differed from real estate foundations in that, as their name suggests, they were established on cash capital and generated income through the operation of this capital. In this context, the use of cash as a source of income generation is a feature that distinguishes money foundations from other types of foundations. While some foundations generate rental income only from their real estate assets, others generate income by operating their cash capital through various methods. In addition, some foundations can generate income from both real estate and cash capital. These foundations provided financial support to entrepreneurs, merchants and artisans during the Ottoman period and also determined the cost of borrowing in the financial system.

The Ottoman financial system had a different structure compared to that period in Europe. Unlike modern systems, where state-sponsored capitalism was at the forefront, economic freedom here operated on a moral basis. As a reflection of this understanding, money foundations were shaped for charitable purposes rather than for profit-making. Money foundations play an important role in Islamic societies by meeting the need for financing on an institutional basis. In accordance with the principle of avoiding interest, people tried to meet their financing needs through methods such as *karz-ı hasen* or *bey' bi'l-vefâ* or *bey' bi'l-istiğlâl*, which were determined by the *fuqaha* in accordance with religious provisions. Money foundations, which operated in the Ottoman Empire for many years, not only provided religious services with their revenues but also provided services in various fields such as education, health and infrastructure. They also functioned as a kind of social aid mechanism by providing interest-free loans.

The importance of money foundations is that they added a new dimension to the Ottoman foundation tradition and contributed to the popularization of the foundation institution. On the one hand, this new practice allowed individuals with modest budgets to establish foundations, and on the other hand, it helped to meet small financial needs in a society where interest was prohibited.

This study aims to examine, in general terms, the money foundations established within the framework of Islamic law, their cash management methods and their impact on the financial system. Firstly, after a brief overview of the history of the emergence of money foundations, an overview of the debates among the *ulema* on the legitimacy of money foundations is presented. Then, the methods of managing the cash capital of the money foundations, namely *muamele-i shar'iyya*, *istiğlâl* and *ferâğ bi'l-istiğlâl* contracts, are briefly described. A comparison is made between the long-term profit rates of the money foundations and the income of the European merchants of the period based on interest rates. In the last part of the study, the current debates on money foundations are discussed.

Method

The method followed in the preparation of this article is a comprehensive review of books, articles and academic thesis materials covering the subject of the study. The analyses and conclusions, which also consider the data obtained through archival sources, are built on the findings here.

Result and Discussion

The functioning of money foundations is similar to other types of foundations. During the establishment phase, they operate on the basis of the waqfiye, a document in which the conditions of the foundation are specified and the details of its management are included. In the waqf, the purpose of the foundation, the endowed assets, the revenues generated, and the services to be provided are declared in detail.

The capital of money foundations is managed by a designated board of trustees, and the revenues generated are spent on the realization of the services stipulated in the waqf. These foundations employed staff within the foundation to perform different foundation operations. Since the approval of the endowment deed of the foundation, the operation of the foundation and its accounting records were subject to periodic audits in all aspects by the kāyāls, who were in charge of the legal affairs of the period, and if any malicious approach or irregularities were observed, legal penalties were imposed on the relevant persons, and all damages incurred by the operation of the foundation were compensated.

The basic principle of the operation of the money waqf is to operate the waqf without touching the original money and to spend the income obtained for the purposes of the waqf. In addition to providing social services in the region, these foundations also fulfilled the task of providing credit to those in need. In this way, the money waqf helped to reduce the scarcity of money in the markets and the spread of usury by ensuring that credit was given to those in need. The principle of the functioning of the waqf system envisaged the sustainability of the activities of the money foundations by supporting their independent behavior, while at the same time ensuring their supervision.

In the Ottoman Empire, money foundations played a critical role in financing the private sector. In line with the worldview and beliefs of Muslim entrepreneurs, these foundations provided an effective solution to the need for financing and played this role from the 1400s to the early 20th century. Since banks were not established in the Ottoman Empire for many years, these foundations assumed the role of banks in providing funds to those in need and the revenues were used for the expenditures of religious, cultural and educational institutions and the employment of the employees of these institutions.

Money foundations are institutions that aim to realize the targeted activities by providing accumulation of property with their characteristics, taking cash as a basis in their establishment, and aiming to achieve the targeted activities with the interest returns they obtain by lending money. Analyses of the similarities and differences between money foundations and Islamic banks are important for understanding the importance of both institutions in the financial system. Such an analysis can help us both learn lessons from the past and develop a deeper understanding of how future financial innovations may take shape. Therefore, it is important to encourage research that more comprehensively examines the relationship between money foundations and Islamic banks and seeks to understand the impact of both institutions on societies.

To summarize, money foundations played an important role in Ottoman society for many years, focusing on charitable services as well as meeting the need for financing. Moreover, the opinions of mujtahids and ulema on the establishment and operation of waqf played an important role in developing today's Islamic finance methods. Compared to interest rates in Europe, the stability in the operating rates of the money waqfs provided an important alternative to early European capitalism. Therefore, considering money foundations complementary to existing Islamic financial institutions can strengthen participation banking system.

GİRİŞ

Vakıfların tarihi, İslamiyet öncesi döneme kadar uzanmaktadır (Turgut, 2020:15-50). İnsanlar arasındaki dayanışma ve yardımlaşma geleneğinin kökeni kesin olarak belirlenemese de, vakıflara benzer kurumsal yapılar birçok toplumda gözlemlenebilir. Vakıf kurumu, Türk ve İslam dünyasının orta ve yeni dönemlerini incelemek için önemli bir konudur. İslam dini, toplumsal barış ve dayanışma için hayır işlerine büyük önem vermiştir. Vakıflar, servetin toplum içinde dağıtılması ve sosyal ihtiyaçların karşılanması açısından kritik bir role sahiptir. İslam tarihindeki erken dönemlerden itibaren vakıflar, sosyal hayatın çeşitli alanlarında toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında etkili bir kurum olarak varlığını sürdürmüştür. Sosyal yardımlaşma ve dayanışma, vakıf sistemi aracılığıyla kurumsallaşmıştır.

İslam tarihindeki ilk vakıf, vakfiyesi ve kuruluş izniyle İslam fıkhi kuralları çerçevesinde Emevî Sultanı 1. Velid'in Şam'daki Emevî Camii'nin idari ve mali gereksinimlerini karşılamak amacıyla, bir dizi köy ve tarlayı vakfetmesiyle kurulmuştur ve bu yönüyle büyük öneme sahiptir. Türk-İslam devletlerinin tamamında vakıf sistemi hızla gelişmiş ve Osmanlı Devleti'nde zirveye ulaşmıştır. Vakıflar sadece yardım kurumları değil, aynı zamanda Osmanlı toplumunun sosyal ve ekonomik hayatının her alanına hizmet eden önemli kurumlar haline gelmiştir.

Vakıflar, merkezi bütçeye sahip büyük bir güç olarak etkili olmuştur. İncelenen verilere göre, 16. yüzyılda Osmanlı mali sistemi içinde merkezi hazinenin tahmini ağırlığının %51 olduğu, tımar sisteminin %37 olduğu ve vakıf sisteminin ise %12 oranında olduğu görülmektedir. Ancak, bazı kaynaklarda vakıf sisteminin ağırlığının %26,8'e kadar çıktığı belirtilmektedir (Tabakoğlu, 2012:308). Çeşitli amaçları olan birçok farklı vakıf bulunduğu için, bu nedenle ağırlık oranının normal olduğu kabul edilmektedir. Bu veriler ışığında, Osmanlı Devleti'nin bir vakıf medeniyeti olduğu ifade edilir. 16. yüzyılda ekonomi içinde önemli bir varlık olan vakıfların, Osmanlı ülkesinin ekonomik gelişimiyle paralel olarak yaygınlaşıp büyümesi dikkate değerdir (Özger, 2009:31-47). Bu çalışmanın odak noktası, uzun yıllar boyunca Osmanlı Devleti'nde kâr amacı gütmeyen ve özellikle bankaların yerini alan para vakıflarının finansal istikrarı sağlamadaki rolü olacaktır.

Türk İslam şehirlerinde, mahalleler genellikle dini yapılar veya pazar yerleri etrafında şekillenmiştir. Bu yapılar genellikle vakıflar tarafından finanse edilmiştir ve bu durum, vakıfların yerleşim yerlerinin düzenlenmesinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir (Ergenç, 1980:103). Vakıflar, altyapı inşası ve şehirlerin yeniden yapılanmasında aktif bir rol oynamışlardır. Birçok vakıf, cami, mescit, okul, hastane, kütüphane, çeşme, yol, kaldırım, köprü, su yolu gibi yapıların inşası ve masraflarını karşılamak için kurulmuştur. Bu şekilde, şehirler ve kasabalar için gerekli altyapı oluşturulmuş ve gelirler vakıf sistemi aracılığıyla toplumsallaştırılmıştır (Özcan, 2010:46).

Zamanla, vakıfların sayısı artmış ve hizmet alanları çeşitlenmiştir. Cami, mescit, kütüphane, tekke gibi kurumlar vakfedilen gelirlerle desteklenmiş ve faaliyetlerini sürdürebilmiştir. Vakıfların eğitim hizmetlerinde de önemli bir rolü olmuştur; en küçükten en büyüğüne kadar mektepler, medreseler gibi kurumlar vakıflar tarafından desteklenmiştir. Bu nedenle Osmanlı Devleti, eğitim ve diğer hizmetler için özel bir bütçe oluşturmak zorunda kalmamıştır. Hanlar, çarşılar, dükkânlar, imalathaneler gibi işletmeler de vakıflara gelir getirmiş ve bireylerin ihtiyaçlarını karşılamıştır. Örneğin, hastaneler de vakıflar aracılığıyla hastalara hizmet vermiştir.

Genel olarak, vakıflar Osmanlı toplumunda önemli bir yere sahip olmuş ve merkezi hazine ve tımar sisteminden sonra

gelmiştir. Geniş bir hizmet yelpazesi sunan vakıflar, mal varlığı miktarları ve yönetimdeki etkileriyle de önemli bir konuma gelmiştir (Özcan, 2008:143). Vakıflar, yoksul hastalar için ücretsiz tedavi ve ilaçlar sağlamış, sosyal güvenlik sistemi olarak hizmet vermiş ve işsizlik yardımı gibi faaliyetlerde bulunmuştur (Özcan, 2003:8). Ömer Lütfi Barkan'ın çalışmaları, Anadolu ve Rumeli vilayetlerinde vakıf gelirlerinin toplam devlet gelirleri içindeki payının önemli olduğunu göstermektedir (Barkan, 1962:242). Bu veriler, özellikle İstanbul çevresi ve diğer bölgelerdeki vakıfların toplam gelirlerdeki etkisinin büyük olduğunu göstermektedir. Kayıt dışı vakıfların varlığı da dikkate alındığında, Osmanlı toplumunun sosyal ve ekonomik hayatında vakıfların kilit bir rol oynadığı söylenebilir.

Selçukludan devralınan vakıf uygulama geleneği, Osmanlı sınırları içinde de uygulanmıştır. 16. yüzyıl ile ortaya çıkan para vakıfları, Osmanlı ekonomisinin önemli bir parçası olmuştur. Bu vakıflar, sermayelerini nakit para olarak kullanarak çeşitli finansal işlemler gerçekleştirmişlerdir. Gayrimenkul vakıflarında olduğu gibi, para vakıflarının da geliri vakfın amacına yönelik olarak kullanılmıştır. Para vakıfları, gayrimenkul vakıflarından ayrılan temel özellikleriyle adından da anlaşılacağı üzere nakit sermaye üzerine kurulmuş ve bu sermayenin işletilmesiyle gelir elde eden vakıflardır. Bu bağlamda, gelir elde etme kaynağı olarak nakit paranın kullanılması para vakıflarını diğer vakıf türlerinden ayıran bir özelliktir. Bazı vakıflar sadece gayrimenkul varlıklarından kira geliri elde ederken, bazıları ise nakit sermayelerini çeşitli yöntemlerle işleterek gelir sağlarlar. Ayrıca, bazı vakıflar hem gayrimenkullerden hem de nakit sermayeden gelir elde edebilirler. Bu vakıflar, Osmanlı döneminde girişimcilere, tüccarlara ve zanaatkârlara finansal destek sağlamış, aynı zamanda finansal sistemde borçlanma maliyetini belirlemişlerdir. Osmanlı ekonomisinin önemli bir parçası olan para vakıfları, günümüzdeki İslami finans uygulamalarının da öncüsü olmuştur.

Osmanlı finans sistemi, Avrupa'nın o dönemine kıyasla farklı bir yapıya sahipti. Burada ekonomik serbesti, devlet destekli kapitalizmin öne çıktığı modern sistemlerin aksine, ahlaki bir temelde işliyordu. Para vakıfları da bu anlayışın bir yansıması olarak sadece kâr amacı gütmek yerine, hayır işleri için şekilleniyordu. Örneğin, camilerin, medreselerin, mescitlerin ve diğer kurumların işletilmesi için gerekli maaşlar ve genel giderler, vakıfların gelirleriyle karşılanıyordu. Bu şekilde, Osmanlı'da vakıflar, günümüzde modern devletlerin sağladığı birçok hizmeti hayır işleriyle yerine getiriyordu. Vakıfların temel amacı, hadislerde de vurgulandığı gibi, sadece dünya yaşamına odaklanmak değil, ahirete yönelik iyilikler yapmaktı. Bu bağlamda, *“İnsan ölünce, üç ameli dışında bütün amellerinin sevabı kesilir: Sadaka-i câriye, kendisinden istifade edilen ilim, arkasından duâ eden hayırlı evlât.”* hadisi, vakıfların manevî ve toplumsal önemini belirtmektedir. İmam Nevevi'nin bu hadis çerçevesinde yaptığı değerlendirme de, vakıfların meşruiyetini ve önemini vurgulamaktadır (Akgündüz, 2013:64).

Para vakıfları, İslam toplumlarında finansman ihtiyacının kurumsal bir zeminde karşılanmasını sağlayarak önemli bir rol oynamaktadır. Önceleri, Müslüman toplumlarda finansman ihtiyacını karşılayacak kurumsal yapılar bulunmamaktaydı. Faizden kaçınma prensibi gereği, insanlar finansman ihtiyaçlarını dinî hükümlere uygun olarak karz-ı hasen gibi yöntemlerle veya fukaha tarafından belirlenen bey' bi'l-vefâ veya bey' bi'l-istiğlâl gibi usullerle gidermeye çalışmaktaydılar. Ancak, bu yöntemler bireysel olarak kullanıldıklarından herhangi bir düzenlemeye tabi değildi ve dolayısıyla faize bulaşma riskiyle karşı karşıya kalıyordu. Ayrıca, bu yöntemler genellikle gayrimenkul sahibi olanlar için geçerliydi ve gayrimenkul sahibi olmayanların ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalıyordu.

Osmanlı döneminde, bireysel çabaların yetersizliği göz önünde bulundurularak, para vakıfları ve vakıf paralarının muamele-i şer'iyye ile yönetilmesine izin verilmiştir. Bu sayede, zengin ve fakir her kesimin finansman ihtiyacını karşılayacak kurumsal bir yapı oluşturulmuştur. Ayrıca, muamele-i şer'iyye işlemlerinin sadece ribh talebinin yasaklanması, vakıf ve yetim mallarında kullanılması ve belirli bir oran üzerinde faiz talep edilememesi gibi düzenlemeler getirilmiştir. Bu düzenlemelerle, Osmanlı Devleti, para vakıflarını tefecilerin sömürsünden koruyarak ve faize düşme riskini azaltarak halkın finansman ihtiyacını güvence altına almaya çalışmıştır.

Bazı vakıflar, kurucularının ölümünden sonra vasiyetleri gereği kurulmuştur, bu durum İslam dininin bu vakıfların oluşumundaki etkisini göstermektedir. Vasiyet üzerine kurulan vakıflarda, kişiye ait servetin 1/3'ü vakfın kurulması için ayrılmıştır, bu da İslam miras hukuku kurallarına uyulduğunu gösterir. Tamamen İslam hukukun temel prensipleri ve ölçüleri dikkate alınarak kurulan para vakıflarında, İslam'ın ekonomi üzerindeki faiz hassasiyeti de göz ardı edilmemiştir. Ancak, Osmanlı Devleti bünyesinde gözlemlenen uygulamaların oldukça esnek olduğu, para vakıflarının faizli finans kurumları olarak değerlendirildiği ve bazı durumlarda faizli kredilere izin verildiği de belirtilmektedir (Pamuk, 2004:231-233).

Osmanlı Devleti'nde uzun yıllar faaliyet gösteren para vakıfları, elde ettikleri gelirlerle sadece dinî hizmetlerle kalmayıp; eğitim, sağlık, altyapı gibi çeşitli alanlarda da hizmet sunmuşlardır. Ayrıca, faizsiz kredi imkânı sağlayarak bir tür sosyal yardım mekanizması olarak da işlev görmüşlerdir. Çizakça, bu tür para vakıflarının Osmanlı'da uzun süre önemli bir rol oynamasının, İslam dünyasının diğer bölgelerinde benimsenip yaygınlaşmasına katkıda bulunduğu görüşündedir (Çizakça, 2000). Günümüzde, Malezya, Hindistan, Pakistan, İran, Mısır, Lübnan, Singapur, Sudan gibi pek çok İslam ülkesinde para vakıfları yasal olarak kabul edilmektedir. Örneğin, Malezya gibi Uzak Doğu ülkelerinde nakit fonlarla ve banka hesaplarıyla vakıf kurmak mümkündür.

Para vakıflarının önemi, Osmanlı vakıf geleneğine yeni bir boyut kazandırmaları ve vakıf kurumunun yaygınlaşmasına katkıda bulunmalarındır. Bu tür vakıfların, nakit para ile kurulması, özellikle az gelirli toplum kesimlerinin küçük birikimlerini vakfa dönüştürme imkânı sunmuştur. Bunun sonucunda, herkesin küçük birikimleriyle para vakfi kurabilmesi veya mevcut vakıflara katkıda bulunabilmesi mümkün hale gelmiştir. Bu yeni uygulama, bir yandan mütevazı bütçeye sahip olan bireylerin vakıf kurmalarına olanak tanırken, öte taraftan da küçük finansman ihtiyaçları faizin yasak olduğu bir toplumda karşılanması yönünde yardımcı olmuştur.

Bu çalışma, genel hatlarıyla İslam hukuku çerçevesinde kurulan para vakıflarını ve nakit işletme yöntemleri ile finansal sistem üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. İlk olarak, para vakıflarının ortaya çıkış tarihine kısa bir göz atıldıktan sonra, para vakıflarının meşruiyeti konusundaki ulema arasındaki tartışmalara genel bir bakış sunulmuştur. Ardından, para vakıflarının nakit sermayelerini yönetme yöntemleri olan muamele-i şer'iyye, istiğlâl ve ferâğ bi'l-istiğlâl akitleri kısaca tanımlanmıştır. Para vakıflarının uzun dönemli kâr oranları ile dönemin Avrupalı tüccarlarının faiz oranları üzerinden elde ettikleri gelirlerinin karşılaştırılması yapılmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise, para vakıflarıyla ilgili güncel tartışma konularına değinilmiştir.

Para vakıfları üzerine yapılan çalışmalarda dönemselsel bir çeşitlilik göze çarpmaktadır. Özellikle, 16. yüzyılın incelenmesinde Ömer Lütfi Barkan ve Ekrem Hakkı Ayverdi'nin çalışmaları önemli bir temel oluşturur. Bu çalışmalar,

vakıfların bu erken dönemdeki yapılanmasını ve işleyişini detaylı bir şekilde ele almaktadır (Barkan & Ayverdi, 1970). 17. yüzyıla ilişkin Hasan Yüksel'in araştırmaları dikkat çekmektedir. Yüksel'in çalışmaları, bu dönemde para vakıflarının sosyal ve ekonomik hayattaki rolünü ve evrimini analiz etmektedir (Yüksel, 1990). 18. yüzyılın incelenmesinde ise Bahaeddin Yediyıldız'ın çalışmaları öne çıkmaktadır. Yediyıldız'ın araştırmaları, bu dönemdeki para vakıflarının yapısal özelliklerini ve işlevlerini derinlemesine incelemektedir (Yediyıldız, 2003). Ayrıca, Nazif Öztürk ve Hasan Yüksel'in 18. ve 19. yüzyıllara odaklanan çalışmaları bulunmaktadır (Öztürk, 1983; Yüksel, 1994). Bu çalışmalar, vakıfların daha geç dönemlerdeki evrimini ve değişen sosyo-ekonomik koşullar altındaki rolünü irdelemektedir. Bu dönemsellik çeşitlilik, para vakıflarının zaman içindeki gelişimini anlamak ve tarihsel bağlamda değerlendirmek açısından önemlidir. Araştırmacıların farklı dönemlere odaklanması, vakıfların toplumdaki değişen rolünü daha kapsamlı bir şekilde değerlendirmemize olanak sağlar.

Vakıflar üzerine yapılan tez çalışmaları, bu önemli kurumun teorik ve pratik yönlerini ele alan kapsamlı araştırmalara ışık tutmaktadır. Özellikle para vakıfları üzerine odaklanan tezler, vakıf kurumunun ekonomik işleyişi ve sosyal rolü hakkında derinlemesine bir anlayış sunmaktadır (Durmuş & Kaya, 2018). İsmail Kurt'un doktora tezi, para vakfı teorisini şer'î kaynaklara dayanarak detaylı bir şekilde incelemiş ve vakfın fıkhi yönlerini ayrıntılı bir biçimde ele almıştır. Kurt'un çalışması, para vakıflarının teorik temellerini anlamamıza ve fıkhi açıdan değerlendirmemize önemli katkılar sunmaktadır (Kurt, 1994). Tahsin Özcan'ın çalışması ise Kanuni döneminde Üsküdar'daki birçok vakfiyeyi analiz ederek para vakıflarını tespit etmiş ve bu vakıfların işleyişini şer'iyeye sicilleri üzerinden detaylı bir şekilde araştırmıştır. Bu çalışma, Osmanlı döneminde para vakıflarının pratiğini ve uygulamasını anlamamıza yardımcı olmaktadır (Özcan, 1997).

Cafer Çiftçi ve Çiğdem Gürsoy'un tezleri ise farklı yöntemler kullanarak vakıfların ekonomik işleyişi üzerine odaklanmıştır. Çiftçi, Bursa'daki vakıf muhasebe defterlerini kullanarak vakıf ekonomik iş ve işlemlerini analiz etmiştir (Çiftçi, 2001). Gürsoy ise İstanbul Kadı Sicillerini kullanarak vakıf muhasebe defterlerini incelemiş ve vakıf işleyişini detaylı bir şekilde araştırmıştır (Gürsoy, 2015). Her iki çalışma da vakıfların ekonomik boyutunu anlamamıza önemli katkılar sunmaktadır. Tüm bu tez çalışmaları, para vakıflarının teorik temellerinden pratik uygulamalarına kadar geniş bir perspektiften ele alınmasına olanak tanımaktadır. Bu çalışmalar, vakıfların sosyal ve ekonomik hayattaki önemini anlamamıza ve Osmanlı döneminin bu önemli kurumunu daha iyi değerlendirmemize katkı sağlamaktadır.

Ülkemizde İslam iktisadı alanında gerçekleştirilen araştırmaların artmasıyla birlikte, çağdaş İslami finans kurumlarına dair yapılan çalışmaların yanı sıra tarihi finansal kurumlar olan para vakıflarına dair ilgi de artmıştır. Osmanlı toplumunun uzun yıllar boyunca finansman ihtiyaçlarını İslami prensipler doğrultusunda karşılayan bu vakıfların, İslam iktisadı literatüründe ihmal edilmemesi gereken bir yeri vardır. Günümüzde, para vakıfları üzerine yapılan araştırmaların sayısında artış gözlemlenmektedir (Kaya, 2007; Döndüren, 2008:20; Durmuş, 2016; Bektaş, 2017).

1. PARA VAKIFLARININ KURULUŞU

Terim olarak “vakıf”, klasik fıkıh metinlerinde “habs”, “hubs” veya “sadaka” gibi kavramlarla ifade edilen ve hapsedmek, alıkoymak anlamlarını içeren bir kelime olarak tanımlanır. Hanefî mezhebinde en yaygın olarak kabul edilen tanıma göre ise vakıf, taşınır veya taşınmazların aslını Allah'ın (c.c.) mülkü (menfaati topluma, çıplak mülkiyeti ise kamu malı statüsünde) olmak üzere menfaatini insanlara tahsis ederek, temlik ve temellükten (taşınır veya taşınmazların alım-satım,

kira, miras, hibe veya vasiyet gibi yollarla bir başkasına devredilememesinden) ebediyen (süresiz olarak) men etmektedir (Halebî, 2005:378; Tarablusî, 1981:7). Bu tanıma göre, vakfedilen mal artık sahibinin mülkiyetinden çıkar ve kamuya ait bir statü kazanır, menfaati ise belirli yerlere tahsis edilir (Dumlu, 2015:306).

Vakıfların malvarlığı tipik olarak iki gruba ayrılır. İlk grup, vakıfların hizmetlerini yerine getirmelerine izin veren hastane, medrese, cami, mektep, kütüphane, aşhane, çeşme ve köprü gibi hizmet binalarıdır. Bunlar “müessesât-ı hayriyye (hayır kurum/müesseseleri)” olarak adlandırılır. İkinci grup ise vakıfların gelir temin ettiği gayrimenkulleri veya menkul malları içerir (Kurt, 1996:170). Bu grup, dükkân, menzil, han, hamam, arsa gibi gayrimenkuller ile para, kitap, at gibi menkul malları kapsar ve “müsteğallât-ı vakıf” olarak adlandırılır. İkinci gruptaki mallar, vakfın amacına yönelik hizmetleri yerine getirmek için gelir sağlamanın yanı sıra, müessesât-ı hayriyye'nin bakım gibi ihtiyaçlarını da karşılayarak uzun süreli kullanımlarını sağlarlar (Akgündüz, 2013:223-226; Bulut & Korkut, 2016:25).

Para vakıflarının kökenleri konusunda kesin bilgilere ulaşılamamış olmasına rağmen, genel kabul gören görüş, bu kurumların özellikle Osmanlı Devleti'ne özgü bir uygulama olduğu yönündedir. Ancak, para vakfı kurulması düşüncesinin İmam Zufer'e nakit para vakfedilmesine dair sorulan bir soruya mudaraba yöntemiyle işletilerek elde edilecek kârın vakfın amacına uygun harcanması şartına bağlayarak verdiği cevap, nakit paranın vakfedilmesine dair düşüncelerin sekizinci yüzyılda bile var olduğunu göstermektedir (Çizakça, 2019:74; Gedikli, 1998:121). Osmanlı döneminde ise para vakıflarının ilk olarak ortaya çıktığı zaman konusu üzerine farklı tarihler öne sürülmüş olsa da, genellikle 15. yüzyılın başlarında bu kurumların geliştiğine dair tespitler bulunmaktadır. Tarihi belgelere dayanarak yapılan araştırmalar, ilk para vakfının 1423 yılında Yağcı Hacı Muslihuddin tarafından 10.000 akçe vakfedilerek Edirne'de kurulduğunu göstermektedir (Mandaville, 1979:290).

Osmanlı Devleti'nde para vakıflarının kuruluş süreci diğer gayrimenkul vakıflarına benzerdir. Ancak, para vakıflarının kuruluşunda vakfedilen şey nakit paradır, bu da prosedürleri farklılaştırır. Para vakıflarının kuruluşuna ve işleyişine ilişkin bilgilere Vakfiyeler ve Şerhiye Sicilleri (MŞH.ŞSC.d.. 2679- 4/b; MŞH.ŞSC.d.. 2757- 3/a; MŞH.ŞSC.d.. 2813- 8/b; MŞH.ŞSC.d.. 2854- 25/b, 43/b; MŞH.ŞSC.d.. 2867- 95/a-b; MŞH.ŞSC.d.. 2904- 38/a; MŞH.ŞSC.d.. 2936- 39/a; MŞH.ŞSC.d.. 3204- 13/8; MŞH.ŞSC.d.. 2596- 140/1-216; İSTM.ŞSC.26.d 1- 7/b, 14/a, 15/a, 19/a, 21/b, 25/b; İSTM.ŞSC.26.d 5- 1/a, 2/a, 3/b, 4/a-b, 5/a-b, 6/a, 7/a-b; İSTM.ŞSC.26.d 13- 1-b, 2/a, 3/a, 4/b, 10/a, 26/b; İSTM.ŞSC.26.d 20- 1/b, 2/b, 3/b, 4/b, 12/a, 16/a, 18/b; İSTM.ŞSC.26.d 30- 4/a-b, 6/a, 9/b, 15/b, 24/a; İSTM.ŞSC.26.d 36- 3/a, 5/a-b, 68/b, 69/a, 72/a; VGMA 570- 40/17; VGMA 582- 58/30; VGMA 590- 198/179; VGMA 624- 296/264; VGMA 988- 5/6, 233/139, 236/142; VGMA 989- 23/19, 94/70; VGMA 990- 29/23, 85/7; VGMA 991- 6/6, 18/19; VGMA 2105- 230/148) gibi kaynaklardan ulaşabiliriz. Ayrıca, Gürsoy'un (2017), (2019), (2022) İstanbul para vakıfları üzerine yaptığı çalışmalarda ayrıntılı değerlendirme ve analizlere yer verilmiştir. Bir para vakfı kurmak isteyen kişi öncelikle bir vakfiye hazırlar ve bu belgeyi Kadı'nın ofisine kaydettirirdi. Ayrıca, kişinin vasiyeti üzerine de para vakfı kurulabilir. Vasiyetle kurulan para vakıflarında, vakfedilen paranın vasiyet sahibinin malının üçte birini aşmamasına dikkat edilir. Bu durum, kişinin tüm malını vakfetmek istese bile sınırları belirler. Vefat eden kişinin vasiyetiyle aktarılan mal veya nakit para, müteveli tarafından alınır ve vakfiyenin hükümleri doğrultusunda kullanılır (Bulut & Korkut, 2016:25).

Vasiyet dışında, kişinin doğrudan vakfını tescil ettirebilmesi de mümkündür. Bu durumda, vakfını tescil ettirmek isteyen

kişi, Ebussuud'un risalesine göre İmam Züfer'in görüşlerine uygun şekilde işlem yapar. Ancak, müçtehitler arasındaki farklı görüşlerden kaynaklanan sorunları önlemek ve vakfın geçerliliğini sağlamak için prosedür oldukça karmaşıktır (Özcan, 2003:51). Basitçe ifade etmek gerekirse, vakfeden kişi vakfiyesinde vakfın amacını, işleyişini, vakfedilen para miktarını ve müteveli gibi bilgileri belirtir ve bu vakfiyeyi tescil ettirmek için Kadı'nın huzuruna çıkar. Vakfiyede yazılanları onaylayan hayırsever, müteveli de onaylar. Anlaşmazlık durumunda ise Kadı, İmam Züfer'in görüşüne uygun olarak vakfın geçerli olduğuna hükmeder ve vakıf tescil edilmiş olur (Çizakça, 2019:74-77).

Bir vakfiyede genellikle şu bilgiler yer alır: Vakfı kuran kişinin adı, Mütevellinin adı, vakfın miktarı, paranın nasıl kullanılacağı, vakfın kurulma amacının yanı sıra gelirin nasıl kullanılacağı, vefatın ardından yetkilendirilecek kişi, Müçtehit imamların görüşleri ve vakfın son bölümü olan "Fe men beddelehu ba'de mâ semiahu fe innemâ ismuhu aallezîne yubeddilûnehu, innallâhe semîun alîm (Gedikli, 1998:120)

İkinci Murad ve Fatih Sultan Mehmet dönemlerinde kurulmuş para vakıflarına dair kayıtlar bulunmasına rağmen, bu dönemde kurulan vakıf sayısının fazla olmadığı ve yaygınlaşmadığı görülmektedir. Bu kapsamda, Fatih Sultan Mehmed'in kurduğu ve 24.000 altın sermayeye sahip olan vakıf, bir hükümdarın kurduğu para vakıfları arasında özel bir öneme sahiptir. Uzunçarşılı (1988)'ya göre, bu vakfın kuruluş amacı, elde edilen gelirin yeniçeri ocaklarına alınacak etlerin finansmanını sağlamaktır (Uzunçarşılı, 1988:284). Ancak 16. yüzyılın başlarından itibaren para vakıflarının sayısı hızla arttı. Bu, İslam hukukçuları arasında vakıfların meşruiyeti ve nasıl uygulanacağı konusunda büyük tartışmalara yol açtı (Özcan, 2003:10-12). Bu tarihten sonra, özellikle Kanuni dönemi şeyhülislamı Ebussuud Efendi'nin fetvasından sonra, Osmanlı Devleti'nde para vakıflarının yaygınlaşmasına yol açtı. Ancak para vakıflarının Rumeli ve Anadolu'da ortaya çıkmasına rağmen, Arap vilayetlerinde de bazı kayıtlar vardır (Pamuk, 2012:90). Bu bölgelerde yaygın bir şekilde faaliyet göstermelerine rağmen, Devletin diğer bölgelerine henüz yayılmadığını da ifade etmek gerekir.

Vakfiyeler, Osmanlı dönemi yaşam koşullarını anlamak için zengin ve değerli kaynaklardır. Bu belgeler, sadece vakıf kurulumuna dair teknik detayları içermekle kalmaz, aynı zamanda o dönemdeki ekonomik, sosyal ve kültürel yapıya dair önemli ipuçları sunar. Vakıflarda belirlenen ücretler ve paranın işletim yöntemleri, o dönemin ekonomik dengelerini, ticaret pratiklerini ve toplumsal ihtiyaçlarını anlamak için kritik birer göstergedir. Bu açıdan, vakfiyelerin incelenmesi, Osmanlı toplumunun yapısal ve işleyiş yönlerini anlamak için vazgeçilmez bir kaynak sağlar.

2. PARA VAKIFLARININ AMAÇLARI

Para vakıflarının kuruluş amaçlarını anlamak için, ilk dönemlerinden itibaren gösterdikleri evrimi incelemek önemlidir. Kuruluşlarının erken dönemlerinde, para vakıflarının temel amacı, insanların çeşitli ihtiyaçlarını karşılamaktı. Bu ihtiyaçlar arasında, avarız türü vergilerin ödenmesi, dini ve eğitim ihtiyaçlarının giderilmesi, vakfa ait binaların ve kuruluşların düzenli bir şekilde işletilmesi ve çalışanların ücretlerinin ödenmesi gibi hususlar yer alıyordu. Ancak, 18. yüzyıla gelindiğinde, para vakıflarının odaklandıkları alanlar genişledi ve çeşitlendi. Başlangıçta belirlenen esas kuruluş amacının yanı sıra, vakıfların farklı ve geniş kapsamlı amaçlarla da kurulduğu ve kaynak aktarımının çeşitlendiği gözlemlendi (Çiftçi, 2001:52). Bu dönemde, para vakıfları kuruluş amaçlarını birkaç başlık altında toplamak mümkündür.

Bu açıdan bakıldığında, para vakıflarının temel amaçları şu şekilde özetlenebilir:

- a. Toplumsal Hizmetler: Para vakıfları, toplumun çeşitli kesimlerinin ihtiyaçlarını karşılamak için faaliyet göstermiştir. Bunlar arasında vergi ödemelerine destek, eğitim ve dini hizmetlerin sağlanması gibi toplumsal ihtiyaçlar yer alır.
- b. İnsanî Yardımlar: İhtiyaç sahiplerine yardım etmek ve sosyal dayanışmayı artırmak amacıyla para vakıfları kaynaklarını kullanmıştır. Bu kapsamda, fakirlere, yetimlere ve muhtaçlara maddi destek sağlanmıştır.
- c. Eğitim ve Kültür: Eğitim kurumlarının ve kültürel faaliyetlerin desteklenmesi, para vakıflarının önemli amaçlarından biridir. Bu vakıflar, medreselerin, kütüphanelerin, camilerin ve benzeri eğitim ve kültürel kurumların işletilmesini ve bakımını üstlenmiştir.
- d. Ekonomik Kalkınma: Para vakıfları, ekonomik kalkınmayı desteklemek ve toplumun refahını artırmak için faaliyet göstermiştir. Bu çerçevede, ticari faaliyetlerin desteklenmesi, esnafın ve girişimcilerin finansmanının sağlanması gibi ekonomik amaçlar da önemli bir rol oynamıştır.

Tüm bu amaçlar doğrultusunda, para vakıfları toplumun çeşitli ihtiyaçlarına cevap vermiş ve toplumsal refahın artırılmasına katkıda bulunmuştur. Bu bağlamda, para vakıflarının tarihsel evrimi ve kuruluş amaçları, Osmanlı toplumunun sosyal, ekonomik ve kültürel yapısını anlamak için önemli bir ipucu sağlar.

3. PARA VAKIFLARININ MEŞRULUĞU HAKKINDA TARTIŞMALAR

Para Vakıfları, Osmanlı Devleti'nin İslam medeniyetine önemli katkılarından biridir. Bu vakıfların kuruluşuna dair meşruiyet ve Hanefi hukukunun rolü incelenirken, özellikle Hanefi hukukunun önde gelen imamlarının görüşleri üzerinde durulması gerekmektedir. Para vakfının meşruiyeti konusundaki tartışmalar genellikle üç temel hususta yoğunlaşmaktadır: menkulün vakfa vakfedilmesi, paranın vakıftaki ebedilik niteliği ve vakıf paraların şer'i hükümlere uygun olarak işletilmesi.

Osmanlı Devleti'nin esas aldığı Ebu Hanife'nin genel olarak vakıf kuruluşunu "gayr-ı lazım" olarak değerlendirmesine rağmen Osmanlı'da Hanefi hukukunun önemli alimlerinin konu hakkındaki görüşlerinin de dikkate alınması gerekmektedir (Furat, 2012:64). Bu bağlamda, bazı Hanefi hukukçuları tarafında gayr-i menkul vakıfların yanı sıra nukut (para) vakıflarının da meşru kabul edilmesi, özel bir incelemeyi gerektirmektedir.

Hanefi hukukunda para vakıfları önemli bir hayır kurumu olarak kabul edilir. Hukuk alimlerinin görüşleri, bu vakıfların meşruiyetini ve işleyişini belirlemiştir. Hanefi hukukunda menkul malların vakfedilebilirliği konusu, ilk dönem kurucu hukukçuların görüşleri ve fıkıh tartışmaları ışığında ele alınmalıdır. Para vakıflarıyla ilgili ilk dönem hukukçuların görüşleri incelediğinde, özellikle İmam Züfer, İmam Muhammed ve İmam Ebu Yusuf'un fetvalarının önem kazandığı görülür. Şimşek (1986), Osmanlı dönemindeki para vakıfları üzerine yapılan tartışmalarda Kemal Paşazâde'nin risalesinde bu müçtehit imamların fikirlerinin ayrıntılı bir şekilde ele alındığını ifade etmiştir. İmam Züfer'in, para, gıda maddeleri ve ölçülen/tartılan şeylerin vakfedilmesine müsaade edildiğini belirttiği bilinmektedir. İmam Muhammed'in, belirli koşullar altında taşınabilir malların vakfedilmesinin uygun olabileceğine dair bir görüşü olduğu, İmam Ebu Yusuf'un ise belli taşınabilir malların vakfedilmesinin kabul edilebilir olduğunu savunduğu kaydedilmiştir. Aynı risalede, İmam Züfer'in görüşlerinin kabul gördüğü ifade edilmektedir (Dumlu, 2015:303-337).

Hanefi hukukunda, bir malın "sürekliliğe" sahip olması, vakıf için gerekli olan ilk koşuldur. Bu kural, vakfedilen malın

devam edebilmesi için yeterli bir koşuldur. Nakit para gibi menkul mallar, cinsleri itibarıyla süreklilik özelliği göstermedikleri için Hanefi fikhının genel görüşüne göre vakfedilemezler. Ebu Yusuf, Hz. Muhammed'in savaş sırasında silah ve atların bağışlanmasına benzer şekilde menkul malların da bağışlanabileceğini söyledi (Okur, 2005:45). Bu hukuki görüşte, ihtiyaç ve zaruret durumlarında menkuller verilebilir. Ebu Yusuf'un bakış açısı, teamül gerekliliğini de dikkate alır. Kemal Paşazâde'nin risalesinde ve Ebussuud Efendi'nin görüşlerinde, İmam Muhammed'in teamül şartı ile menkul malların vakfedilmesine izin verdiği belirtilmektedir. Bu görüşe göre, belirli bir bölgede veya toplumda yaygın bir gelenek olması halinde menkul mallar da vakfedilebilir. Hanefi hukukunun önemli bir şahsiyeti olan Serahsî, İmam Muhammed'in menkul malların vakfına izin verdiğini söylüyor. Bu yaklaşım, menkul malların vakfedilebilirliği konusunda daha geniş bir perspektif sunar. Hanefi hukukunda menkul malların vakfedilebilirliği konusu, para vakıfları ile ilgilidir. İlk dönem hukukçuların hukukî yorumları ve görüşleri bu konuda çeşitlidir. Ebu Yusuf ve Serahsî'nin menkul malların vakfedilebilirliğine ilişkin görüşleri, Osmanlı toplumunda para vakıflarının yaygınlaşmasında önemli bir rol oynadı (Okur, 2005:45; Dumlu, 2015:303-337). "İmam Züfer'e göre, para, gıda maddeleri ve ölçülen-tartılan diğer şeylerin vakfedilmesi caizdir. Bu noktada, para vakıflarıyla ilgili olarak, İmam Züfer'in görüşü önem arz etmektedir. Zira toplumun bu tür ihtiyaçları bulunmakta olup, bu ihtiyaçlar karşısında kıyas yapmak gerekli değildir. "Belirli miktarda buğday vakfedilmiştir" gibi bir ifadenin kabul edilmesi durumunda, paranın vakfedilmesinin de kesinlikle caiz olduğu sonucuna varılabilir" (Şimşek, 1986:216).

Osmanlı dönemi hukukçu uleması, özellikle Ebu Yusuf, İmam Muhammed Şeybani ve İmam Züfer'in görüşleri doğrultusunda para vakıflarının oluşturulması ve meşruiyetine cevaz vermiştir. Hanefi mezhebinin düzenlenmesinde ve yayılmasında önemli bir rol oynayan Ebu Hanife'nin öğrencileri olan Ebu Yusuf ve İmam Muhammed Şeybani'nin fikirleri, bu konuda belirleyici olmuştur. Ebu Hanife ile "İmameyn" olarak bilinen bu iki öğrenci arasında fikir ayrılığı olduğu zaman, Hanefi mezhebinin görüşlerini İmameyn'in görüşleri temsil etmektedir (Kaya vd., 2017:53).

3.1. Para Vakıfları Üzerine Osmanlı Ulemasının Görüşleri

Osmanlı döneminde para vakıflarının kuruluşu ve işleyişi, aynı zamanda bu vakıfların meşruiyeti konusunda ulemalar arasında tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu tartışmaların öncülerinden biri olan İbn Kemal, konuyu öz bir şekilde ele alarak nakillerle sonuca ulaşmaya çalışmıştır. Diğer ulema arasındaki tartışmalar ve yazılan risaleler, İbn Kemal'in ölümünden sonra ortaya çıktığı için, İbn Kemal'in bu alandaki öncülüğü kabul edilebilir (Özcan, 2000:55). İbn Kemal, müçtehit imamlar arasında nakit vakfetmenin tartışmalı olduğunu belirtti ve bu uygulamanın yaygınlaştığını vurguladı. İbn Kemal, imamlar arasındaki bu tartışmaların dönemsel olduğunu ve değişen koşullar nedeniyle nakit para vakfetmeye karşı çıkan imamların da, İmam Züfer gibi, bu konuda izin verebileceğini belirtti. İbn Kemal, para vakıflarını savunurken, gayrimenkullerin zarar görebileceğini ve harap olabileceğini öne sürmüştür, ancak nakit para vakıflarında böyle bir sorun olmayacağını belirtmelidir (Özcan, 2000:32). Para vakıfları hakkında olumlu görüş bildiren bilim adamları, İbn Kemal'in risalesinden etkilendi.

Bu alanda öne çıkan ilk ve dikkate değer anlaşmazlıklar, Ebussuud ve Çivizade arasında yaşanmıştır. Şeyhülislam Ebussuud'un, para vakıflarına olan destekçiliği "Risâle fi Vakfi'l-Menkul ve'n-Nukud" adlı risalede açıkça ortaya çıkmıştır. Ancak, Rumeli Kazaskeri olan Çivizade, bu duruma bir itirazda bulunarak padişaha sunulan bir reddiye kaleme almış ve bu yöntemle para vakıflarının yasaklanmasını sağlamıştır. Ebussuud'un, paranın diğer gayrimenkul mallarla aynı

şekilde sonsuza dek var olabileceğini ve türünün devam etmesinin özünün sürdürülmesi olarak kabul edilebileceğini savunmasına rağmen, Çivizade, uygulanan yöntemlerin faize yol açabileceği endişesiyle bu fikre karşı çıkmıştır. Bu tartışma sonucunda, 16. yüzyılda padişah tarafından para vakıflarının yasaklanması kararı alınmıştır. Ancak, Çivizade'nin görüşleri, hatta Mevlana'nın bile kâfir olarak nitelendirilmesi gibi aşırı tutumlar sergilemesi önemlidir. Ayrıca, ulemanın oy birliğiyle aldığı kararlara karşı çıkması nedeniyle Çivizade'nin görüşleri, bir süre sonra şeyhülislamlıktan uzaklaştırılmasına yol açmıştır. (Uzunçarşılı, 1988:155).

İmam Birgivi Osmanlı Devleti'nde para vakıflarıyla ilgili tartışmaların önemli bir aktörüdür. Ebussuud'a karşı yazdığı "es-Seyfu's-sârim li ibtâli vakfı'n-nuküd" adlı risale, para vakıflarının uygulanmasına destek veren Ebussuud'a karşı sert bir eleştiri içerir. İmam Birgivi'nin diğer eserlerinde de para vakıflarının kurulmasına karşı çıkması, bunun fakihler tarafından uygun görülmemesiyle bağlantılıdır. Ek olarak, İmam Züfer'e atfedilen görüşü zayıf bulan İmam Birgivi, Ebû Hanife ve İmam Züfer'e göre vakfın geçerli olması için vasiyet şartının yerine getirilmesi gerektiğini vurguladı (Şimşek, 1986:215). İmam Birgivi, para vakıflarına açıkça karşı çıkarak bu uygulamanın faize (ribâ) olduğunu öne sürdüğü risâlesinde para vakıflarının olumsuz yönlerini sıralamış ve para vakıflarının kısa bir süre yasaklanmasını sağlamıştır. Bu dezavantajlardan bazıları, vakfı geçerli sayanların zekât borcunu ödemediği ve mütevellilerin meşru ticari işlere yeterince ilgi göstermedikleri için harama bulaşabileceğidir.

Para vakıflarının kurulması, Sofyalı Bâlî Efendi tarafından büyük ölçüde desteklenmiştir. Özcan (1999), Bâlî Efendi'nin dönemin padişahı Kanunî Sultan Süleyman'a, Rumeli Kazaskeri Çivizade'ye ve Çivizade'nin öğrencisi Şah Çelebi'ye yazdığı para vakıfları yasağına ilişkin mektupları önemli ölçüde açıklar. Dönemin ekonomik yaşamını. Sofyalı Bâlî Efendi'nin mektupları, para vakıfları konusunu genel olarak anlattı ve her tarafın görüşlerini net bir şekilde dile getirdi. Ayrıca, para vakıflarının toplumdaki yerlerine ilişkin mektuplardan, hangi delillere ve görüşlere dayanarak meşruiyet kazandıkları da anlaşılabilir (Özcan, 1999:127).

Hanefî fıkıh geleneğinde, paranın vakfedilmesi konusundaki meşruiyet İmam Züfer'e dayandırılmaktadır. Ensarî'nin rivayetine göre, İmam Züfer, paranın yanı sıra gıda maddeleri ve ölçü-tartıyla alınıp satılan menkul malların vakfını da uygun görmüştür. Ancak, vakfın nasıl gerçekleştirileceği sorusuna karşılık olarak İmam Züfer, paraların mudârebeye verilip elde edilen kârın vakfedilen amaç doğrultusunda harcanacağını, ölçü-tartı ile alınıp satılan malların ise satılarak elde edilen bedellerinin bidâa veya mudârebeye yönlendirileceğini ifade etmiştir. Bu görüşe rağmen, vakıf vakıflarının pratik uygulamaları, mudârebe yerine muamale-i şer'iyye yöntemlerini tercih etmiştir. Bu durum, İslami bankacılık sektöründe de benzer bir eğilimin varlığını göstermektedir. İslami bankacılığın ilk zamanlarında, mevduatlar tasarruf sahiplerine karz olarak (yatırım dışı kredi) veya müteşebbislere veya üreticilere müşâreke veya mudârebeye (yatırım veya ortaklık kredisi) verildi. Daha sonra kurulan İslamî bankalar, mudârebe ve müşâreke gibi ortaklıklar yerine daha çok murâbaha usulüyle finansman sağlamayı seçti. Sonuç olarak, para vakıfları ve İslami bankalar, kısa vadeli finansman yöntemlerini ve riski azaltmayı tercih etme eğiliminde benzerlikler göstermektedir (Şimşek, 1986:217).

Osmanlı Devleti'nde para vakıflarıyla ilgili ulemalar arasındaki tartışmalar, genellikle toplumsal ihtiyaçlar ve uzun yıllara dayanan uygulamalar üzerinde yoğunlaşmıştır. Olumlu bir bakış açısı sergileyen ulema, para vakıflarının gelirini faiz gibi değil, ribh terimiyle nitelendirerek toplumun faydasına olduğunu vurgulamışlardır. Diğer yandan, para vakıflarının

kuruluşuna karşı çıkanlar ise özellikle faiz meselesine odaklanmış ve endişelerini bu yönde dile getirmişlerdir. Müctehid imamlar arasındaki görüş ayrılıkları da para vakıflarına yönelik destek veya karşıtlığın belirlenmesinde etkili olmuş, karşıtların sayısı daha az olmuştur. Devletin genel olarak para vakıflarına olumlu yaklaştığı ve bunları yasaklamadığı, toplumun da bu vakıflara destek verdiği gözlemlenmiştir (Özcan, 1999:130-135).

Ayrıca, özellikle Ebu Yusuf'un, Hz. Muhammed'in uygulamasına dayanarak zaruri durumlarda menkullerin vakfedilmesinde mahsur görmemesi ve Avrupa'da para miktarının artmasıyla gelişen finansal sistemle uyum sağlamak adına Osmanlı'nın para vakıflarına izin vermesi önemlidir. Bu izin verilmesinde, elde edilen gelirin hayır işlerinde kullanılması gibi faktörler etkili olmuştur. Bu vakıflar, finansman ihtiyacını karşılamının yanı sıra cami, mescit, medrese gibi kurumların personel ve bina bakım giderlerini de karşılayarak önemli bir rol oynamıştır (Özcan, 2000:32-41).

4. PARA VAKIFLARININ İŞLETİLMESİ

İktisadi sıkıntılar ve bazı insanların bu durumu kendi çıkarları doğrultusunda kullanması, piyasada güvene dayalı bir borç alacak ilişkisinin oluşmasını her dönemde engellemiştir. Osmanlı döneminde bu zorlu koşullar için geliştirilen para vakıfları, insanlara net gelir oranlarıyla destek olmayı amaçlamıştır. Para vakıfları, aslında Osmanlı Devleti'nin en önemli sorunu olan "borçlanma ve fon kullanımı" ihtiyacının sonucunda ortaya çıkmıştır. Osmanlı döneminde İslam hukuku ilkelerini uygulayan devlette faizli işlemler yasaklanmıştı. Bu durum, para vakıflarının sahip oldukları sermayeyi faiz ile işletmelerini engelliyordu. Faizsiz finansman yöntemlerinin tercih edilmesi gerekiyordu, ancak mevcut ortaklık yöntemleri genellikle uzun vadeli ve riskli olduğu için ticari faaliyetlerde bulunan kesim için uygun değildi. Bu zorluklarla karşı karşıya kalan Osmanlı hukukçuları, İslam hukuk mirasından hareketle kısa vadeli, risksiz ve faizsiz finansman yöntemleri geliştirmeye çalıştılar. Bu yöntemler arasında muamele-i şer'iyye, istiğlâl ve ferâğ bi'l-istiğlâl gibi finansman yöntemleri önemli bir yer tutmaktadır. Bu yöntemler, faizsiz finansman ihtiyacına çözüm oluştururken aynı zamanda kısa vadeli ve risksiz bir yapıya sahipti (Çam, 2014:44-47).

Para vakıflarının işletilmesi, dönemin toplumsal, kültürel ve geleneksel yapılarına uygun olarak çeşitli yöntemlerle gerçekleştirilmiştir. Bu yöntemler, vakfedilen paranın anapara olarak muhafaza edilmesi ve işletilmesi ile elde edilen gelirin vakıf amaçları doğrultusunda harcanmasını esas almıştır. Özellikle toplumun ihtiyaçlarına göre belirlenen vakıf amaçları, işletme ve harcama politikalarının şekillenmesinde belirleyici olmuştur (Çiftçi, 2004:95-97).

Para vakıflarının işleyişi, dönemin ekonomik ve sosyal koşullarına göre adapte edilmiştir. Bu çerçevede, vakıfların yönetimi ve işletilmesi, zamanın gereksinimlerine ve toplumun ihtiyaçlarına uygun olarak organize edilmiştir. Bu da para vakıflarının, Osmanlı toplumunun ekonomik dengesini sağlama ve sosyal yardım faaliyetlerini yürütme konusunda önemli bir rol oynamasını sağlamıştır. Bu çerçevede, para vakıflarının işleyişi ve finansman yöntemleri, Osmanlı dönemindeki ekonomik ve toplumsal koşullara uygun olarak şekillenmiş ve faizsiz finansman ihtiyacını karşılamak için önemli bir rol oynamıştır. Bu yöntemlerin doğru bir şekilde uygulanması, vakıfların uzun vadeli faaliyetlerini sürdürmesini sağlayarak toplumun refahına katkıda bulunmuştur (Özcan, 2003:24-40).

Para vakıflarında kullanılan yöntemlerin, nakit yerine reel bir ürüne veya gayrimenkul varlığa dayandırılması, vakfın sürdürülebilirliği açısından bir önlem olarak görülebilir. Bu yaklaşım, vakfın oynaklığını azaltıcı bir faktör olarak işlev görür. Ayrıca, bu yöntemlerin İslam'a uygun olması, finansal işlemlerin dini prensiplere uygunluğunu sağlamada önemli

bir rol oynar. Para üzerinden para kazanma yerine, gerçek bir emek-sermaye ortaklığına veya mal ticaretine dayalı yöntemlerin tercih edilmesi, dengeli bir finansal piyasanın oluşumunu teşvik eder. Bu yaklaşım, finansman piyasasındaki çeşitliliği artırarak ekonomik istikrarın sağlanmasına katkıda bulunabilir (Koyunoğlu, 2008:269-272).

Muamele-i şer'iyeye ve istiğlâl gibi yöntemlerde borç verilen paranın geri alınmama riski bulunmasına rağmen, bu riskler rehin veya kefil alınarak bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Özellikle vakıf kuran kişilerin vakfettikleri paraların güvenliğini sağlamak adına maddi değeri yüksek bir rehin veya sağlam bir kefil istenmiştir. Ayrıca, borç verilen kişilerin güvenilirliği ve borcuna sadakati de önemli bir husus olarak değerlendirilmiştir. Hayır sahiplerinin, borç verilen kişilerin güvenilirliğine dikkat etmesi ve riskli gruplara borç vermemesi, para vakıflarının uzun vadeli faaliyetlerini sürdürmesini ve vakfın amacına uygun olarak kullanılmasını sağlamak için önemli bir adımdır (Özcan, 2003:300). Bu sayede, para vakıflarının sürdürülebilirliği ve etkinliği artırılarak toplumun finansal ihtiyaçlarına daha iyi yanıt verilmesi hedeflenmiştir.

Para vakfına ait vakfiyeler genellikle paranın hangi oranlarla nemalandırılacağını da detaylı bir şekilde belirtmektedir. Nakit paranın vakfedilmesi ve işletilmesi, vakıf oluşturma sürecinde önemli bir aşamadır. Vakfiyelerde, bu sürecin detayları ve işletme oranları genellikle açıkça belirtilmiştir. Genellikle %10 ile %20 arasında değişen işletme oranları, vakfiye belgelerinde sıkça görülmektedir (Çağatay, 1969:50; Kayahan & Görkaş, 2009:214-215).

Nakit olarak vakfedilen paraların işletilme yöntemleri arasında;

- a. Karz (Ödünç Vermek-Gayr-ı Merbûh: Parayı ödünç vererek gelir elde etme yöntemi) (Koyunoğlu, 2008: 269).
- b. Mudarebe (Emek-Sermaye Ortaklığı: İşletme sermayesinin, mütevelliler ile işletmeci arasında belirli bir oranda paylaşılması)
- c. Bidâa: Yeni ticari faaliyetlerde bulunma veya yatırımlar yapma (Kurt, 2010:11).
- d. Murabaha – Muamele-i Şer'iyeye (Belirli bir malın maliyetine belirlenen bir kar marjı eklenerek satılması)
- e. Bey' -i İstiğlâl: Ticari faaliyetlerde kullanılmak üzere mal veya eşya satın alma.
- f. Akara Tebdil: Gayrimenkul yatırımlarında kullanılmak üzere taşınmaz malların alınıp satılması.
- g. Evkâf-ı Hümayûn Beytûmal Kassamlığında Nemalandırma: Devlet hazinesi tarafından belirli bir oranda gelir elde etmek üzere işletme.
- h. Kısmet-i Askeriyye Mahkemesinde İstirbah: Askeri mahkemelerde belirli bir oranda gelir paylaşımı yöntemi (Çam, 2014:47)

yer almıştır. Bu yöntemler, vakfedilen paranın etkin bir şekilde işletilmesini ve gelir elde edilmesini sağlamıştır (Akgündüz, 2013:108-110, 226-235, 392-403, 451-480).

Vakıf kaynakları üzerinde yapılan incelemeler, vakfiyeler ile vakıf muhasebe kayıtları arasında bazı önemli farklılıkların olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle vakfiyelerde mudârebe yöntemiyle sermaye işletilmesine dair ifadeler bulunmasına rağmen, vakıf muhasebe kayıtlarında bu uygulamanın yaygın olarak görülmediği gözlemlenmektedir. Bu durum, vakfiyelerdeki ifadelerin gerçek uygulamayla örtüşmediğini işaret etmektedir ve mudârebe yönteminin para vakıfları tarafından tercih edilmediği sonucunu doğurmaktadır (Kaya vd., 2017:59-60).

Bu bağlamda, vakfiyelerde geçen mudârebe yöntemiyle işletme ifadelerinin aksine, vakıf yöneticilerinin aslında mudârebe yöntemini tercih etmediği ve muhasebe kayıtlarında farklı yöntemler kullandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu noktada, mütevelliler, vakfedilen parayı çeşitli yöntemlerle değerlendirmişlerdir. Vakfiyelerde yer alan “istiğlal”, “istirbah”, “idane”, “irbah” gibi terimler, vakfedilen paranın nasıl işletileceği konusunda bize önemli ipuçları vermektedir. Para vakıflarında ortaklık (mudârebe) yerine muamele-i şer’iyye (murabaha) ve istiğlâl gibi yöntemler tercih edilmiştir.

Murabaha ve bey’-i istiğlal gibi yöntemler, vakfedilen paraların işletilmesinde sıklıkla tercih edilen pratikler arasındadır. Murabaha yöntemi, borçlanmak isteyen kişiye, satın almak istediği malın önceden vakıf tarafından alınıp daha sonra geri ödenmesi şartıyla verilen bir finansal araçtır (Kaya vd., 2017:53-54). Bey’-i istiğlal ise, borç para alacak kişinin gelirini borca mahsup etmek üzere rehine koyarak borçlanma imkânı sağlar. Ferâğ bi’l-istiğlâl yönteminde ise kişinin tasarruf hakkına sahip olduğu bir gayrimenkulün tekrar kiralamak üzere geçici satılması esası vardır (Bardakoğlu, 1995:351; Kaya, 2010:105).

Bu yöntemlerin vakfiyelerde sıkça yer alması, nakit paranın işletilmesindeki çeşitliliği yansıtmaktadır. Ayrıca, akara tebdil yöntemi, vakfedilen paranın mülk satın alınarak değerlendirilmesini içerir (Bayındır, 1992:20; Yelek, 2016:272). Bey’-i istiğlal yönteminin yaygınlaşmasıyla birlikte, işlem maliyetlerinin düşürülmesi amaçlanmıştır. Ancak, bu yöntemin uygulanmasında, nakit kullanıcının varlıklarının teminat olarak gösterilmesi ve genellikle gayrimenkul ipoteği altına alınması gibi hususlar dikkate alınmalıdır. Bu durum, vakfin dağıttığı nakit parayı geri almasını teşvik edebilir ve vakfin finansal sağlamlığını korumasına yardımcı olabilir.

Para vakıfları özellikle ticaretin finansmanı ihtiyacını karşılamak amacıyla, az da olsa ticari içerikli krediler sağladığı söylenebilir. Bununla birlikte, vakıflardan borç alan kişiler arasında özellikle esnafın bulunması, küçük çaplı ticaret finansmanının sağlandığını göstermektedir. Bu durum, para vakıflarının genellikle tüketimi finanse etmelerine ek olarak, istisnai durumlarda ticari işlemler için de finansman sağladıklarını ortaya koymaktadır (Akkaya, 2018). Ancak, bu ticari finansmanın sağlanmasında, ortaklık yöntemlerinden ziyade muamele-i şer’iyye veya istiğlâl gibi faizsiz finansman yöntemlerinin kullanıldığı önemlidir. Bu yöntemler, vakıfların faizsiz ilkelere bağlı kalarak ticaret finansmanı sağlamasını mümkün kılmıştır.

Bu bağlamda, para vakıflarının faaliyetlerinin sadece tüketim odaklı olmadığı, zaman zaman ticaretin finansmanı gibi ekonomik faaliyetlere de destek sağladığı görülmektedir. Ancak, bu tür finansmanın sağlanmasında faizsiz ve İslami prensiplere uygun yöntemlerin tercih edilmesi, vakıfların asıl amacı olan hayır işlerine hizmet etme misyonunu korumasına yardımcı olmuştur.

5. FİNANSAL İSTİKRAR İÇİN PARA VAKIFLARI VE AVRUPA FİNANS KURUMLARI İLE İLİŞKİSİ

Para vakıfları, tüccar, esnaf ve zanaatkarlar gibi nakit ihtiyacı olan kesimlerin ihtiyaçlarını karşılamak için önemli bir rol üstlenmiştir. Osmanlı ekonomisinde yaşanabilecek nakit kıtlığını gidermek için para vakıfları servet transferini sağlamak açısından büyük bir önem taşımıştır. Bu vakıflar, servet sahibi zenginlerin yanı sıra küçük birikimlere sahip bireylerin de birikimlerini değerlendirme imkânı sunarak piyasada tefecilerin ortaya çıkmasını önlemiştir (Çizakça, 1993:40-42). Toplumun temel eğitim ve dini ihtiyaçlarını karşılamak için kurulan para vakıfları, en küçük birikim sahibinin bile “hayır

işleme ve sadaka-i cariye” önceliğiyle kuruldu ve ihtiyaç sahiplerine uygun kâr oranlarıyla para sağladı (Öztürk, 1983:44-45).

Para vakıflarının uyguladığı kâr oranları uzun dönemler boyunca istikrarlı kalmış ve devletin düzenlemelerinin etkisiyle belirlenmiştir. Devletin yapmış olduğu düzenlemeler, borçlanma maliyetinin stabil kalmasına ve finansal istikrarın sağlanmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca, para vakıflarının sadece tüccarlar ve zanaatkârların nakit kullanmasına izin vermesi ve devlet memurlarına nakit kullandırmama şartı, vakıfların ekonomide ticaret ve üretime sağladığı katkının bir göstergesidir.

Osmanlı Devleti’nde borçlanma maliyetlerinin uzun süre değişmemesi ve devletin fahiş oranlarda borçlanmayı engellemesi, ekonomide öngörülebilir bir ortamın oluşmasına yardımcı olmuştur. Devletin resmî borçlanma oranının üzerinde borç kullandıran tefecilere ceza verme eğilimi de bu istikrarın sağlanmasında etkili olmuştur (Tabakoğlu, 2012:422). Bu istikrarın temel nedenlerinden biri de mal karşılığında borçlanmaktır.

Avrupa’da aynı zamanda bol miktarda altın ve nakit vardı. Bu, borçlanma maliyetlerinin ani bir şekilde düşmesine ve ekonominin daha çok “para üzerinden para kazanma” yöntemine dayanmasına neden oldu. Bu durum, Avrupa’da merkantilist bir anlayışla başlayan ve Sanayi Devrimi ile pekişen sermaye birikimiyle birlikte faizli finans kurumlarının gelişmesine katkıda bulundu. Ancak, Osmanlı ekonomisi, “insan” odaklı hassasiyetler taşıyan bir yaklaşım benimsemişken, Avrupa’da mal ve para odaklı bir gelişme süreci yaşanmıştır. Bu durum, Avrupa’da hızlı bir kapitalistleşmenin gerçekleşmesinin göstergesidir.

Tüketici fiyatları endeksi, finansal istikrarın bir göstergesidir. Allen ve Pamuk, Strasbourg’da 16. ve 19. yüzyıllar arasındaki tüketici fiyatları endeksini inceledi ve çeşitli şehirler için geliştirdi (Allen, 2001:424-425; Pamuk, 2007:117). Bu araştırma, Osmanlı Devleti’nin İstanbul, İngiltere’nin Londra, Hollanda’nın Amsterdam, Fransa’nın Paris, İtalya’nın Leipzig ve Almanya’nın belirli dönemlerde meydana gelen değişimlere benzer şekilde tepki verdiğini göstermiştir. Bununla birlikte, Osmanlı, diğer ülkelere kıyasla daha tutarlı görünüyordu. Özellikle 16. yüzyılda Osmanlı’da fiyatların Avrupa ülkelerine göre daha yüksek olduğu söylenebilir, özellikle fiyat devriminden önce (Allen, 2001:118). Bununla birlikte, borçlanma maliyetleri ve tüketici fiyatları endeksi sonrasında önemli ölçüde değişmemiştir. Bu, Osmanlı’nın finansal sektörünün istikrarlı olmasının ekonominin genel istikrarına yardımcı olduğunu göstermektedir (Çizakça, 1993:33). Bu istikrarın sağlanmasında İslam medeniyetinin bir parçası olan narh sistemi, hisbe sistemi ve ahilik temelli esnaf sistemi de rol oynadı. Reel borçlanma maliyeti oranları, fiyatlardaki oynaklığın düşük olması nedeniyle sabit kalmıştır.

Avrupa’daki finans kurumları ile Osmanlı para vakıflarının karşılaştırılması, toplumun ekonomiye dini, sosyal ve kültürel etkisinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Osmanlı para vakıflarının yapısı, özellikle faiz yasalarından kaçınmak için dini emirlere dayanıyordu. Bununla birlikte, Avrupa’da böyle bir yasak bulunmadığı için kredi mekanizması hızla gelişti ve bankalar ve finans sektörü sermaye birikiminin öncüsü oldu. Osmanlı’da, sermaye birikiminin kişilerin elinde toplanmaması için büyük vakıfların özellikle gayrimenkul ve nakit konusunda geliştiğini söyleyebiliriz (Çizakça, 1999:140). Bununla birlikte, bu vakıfların bağışta bulunmak için kurulduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle, vakıflar büyümek yerine kuruluş amacına hizmet etmeye devam etti ve istihdam sağlama ve piyasada nakit ihtiyacı olanları

fonlama gibi önemli görevleri yerine getirdi.

Osmanlı para vakıfları ile Avrupa finans kurumları büyük ölçüde yapısal ve amaç açısından farklıdır. Finans kurumlarının kâr elde etmek için kurulmuş olmaları, Avrupa'daki finansal sektörde büyük çeşitlilik yarattı. Bununla birlikte, para vakıfları, temel gaye finansmandan ziyade hayır hizmetlerine odaklandığı için piyasadaki borçlanma maliyeti oranları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Zerka & Neccar, 2011). Bu, Osmanlı'da tefecilerin ortaya çıkmasını engelledi. İslam dininin yasakladığı mal ve para biriktirme alışkanlıkları, küçük birikim sahiplerinin tek başına veya arkadaşlarıyla kurabileceği para vakıfları ile ortadan kalktı. Bu nedenle, para vakıfları kredi işlemlerini “hayır” üzerine kurmuştur. Ek olarak, kâr amaçlı olmayan ve tamamen hayır işlerinde kullanılmak üzere kurulan para vakıfları, İslam dininin infak kavramını desteklemektedir. Bu durum, ekonominin insan refahını artırmayı amaçladığını göstermektedir. Özetle, Osmanlı para vakıfları ile çağdaş kapitalist sistemin “insan, ekonomi içindir” tezine karşılık “ekonominin görevi insan refahını artırmaktır” anlayışı hâkimdir (Tabakoğlu, 2012:192).

SONUÇ

Para vakıflarının işleyişi, diğer vakıf türleriyle benzerlik göstermektedir. Kuruluş aşamasında, vakfın şartlarının belirtildiği ve yönetimine dair detayların yer aldığı bir belge olan vakfiye temel alınarak faaliyet gösterirler. Vakfiyede vakfın amacı, vakfedilen mal varlığı, elde edilen gelirler ve sunulacak hizmetler detaylı bir şekilde beyan edilir. Ayrıca, vakfın yönetiminde görev alacak müteveli heyeti belirlenir ve vakfın kuruluşuna şahitlik eden kişilerin isimleri kaydedilir.

Para vakıflarının sermayesi, belirlene müteveli heyeti aracılığıyla işletilir ve elde edilen gelirler, vakfiyenin öngördüğü hizmetlerin gerçekleştirilmesi için harcanır. Bu vakıflar muhasebe ve yazışmaları gerçekleştirmek üzere kâtip, gelir tahsilatlarını yapmak üzere “cabi” olarak adlandırılan tahsildar ve işleyişi denetlemek üzere “nâzır” istihdam etmiştir. Kadılar tarafından ise vakfa ait vakfiye senedinin onaylanmasından itibaren vakıf işleyişi ve muhasebe kayıtları her yönüyle periyodik denetime tabi tutulmuş, art niyetli yaklaşım veya usulsüzlük görülür ise ilgili kişilere hukuki cezalar verilir, vakfın işleyişinin uğradığı zararların tamamı tazmin edilirdi.

Para vakfı işleyişinin temel prensibi, vakfedilen asıl paraya dokunmadan işletiminin yapılması ve vakıf amaçlarına yönelik elde edilen gelirin harcanmasıdır. Bu vakıflar, bölgedeki sosyal hizmetleri sağlamanın yanı sıra ihtiyacı olan için kredi sağlama görevini de yerine getirmiştir. Bu sayede, para vakfı kredinin ihtiyaç sahiplerine verilmesini sağlayarak, piyasalarda oluşan para darlığının azaltılmasına ve tefeciliğin yaygınlaşmasına yardım eder. Vakıf sisteminin işleyiş prensibi, para vakıflarının bağımsız hareketine destek olarak faaliyetlerinin sürdürülebilir olmasını öngörürken, aynı zamanda da denetlenmesini öngörmüştür. Müteveli heyetinin, vakfiyede yer alan vakıf şartlarına uygun hareket edip etmediği, kadı veya kadı yardımcısı olan nâzırlar tarafından düzenli olarak denetlenmiştir.

Osmanlı Devleti'nde, özel sektör finansmanında para vakıflarının kritik bir rol oynadığı belirtilebilir. Müslüman girişimcilerin dünya görüşü ve inançları doğrultusunda, bu vakıflar finansman ihtiyacına etkili bir çözüm sunarak, 1400'lerden 20. yüzyılın başlarına kadar uzanan bir süreçte bu rolü üstlenmişlerdir. Bu vakıflar, ekonomik yaşama doğrudan etki etmiş ve dönemin tüccarları ile esnafının finansman ihtiyaçlarını, yüksek faiz oranlarına maruz kalmadan karşılamışlardır. Para vakıflarında belirlenen işletim oranlarının vakfiyeler aracılığıyla önceden tespit edilmesi ve

vakıfların bağlayıcı hükümleri, piyasadaki dengeyi sağlayan ve belirleyici bir unsur olmuştur. Uzun yıllar boyunca Osmanlı'da bankaların kurulmaması nedeniyle, bu vakıflar bankaların ihtiyaç sahiplerine fon sağlama rolünü üstlenmiş ve elde edilen gelirler, dini, kültürel ve eğitim alanlarındaki kurumların harcamaları ile bu kurumlarda çalışanların istihdamı için kullanılmıştır.

Para vakıfları, sahip oldukları özellikler ile mal birikimi sağlayarak, kurulumunda nakdi esas alan ve borç vererek elde ettikleri faiz getirileriyle hedeflenen faaliyetleri gerçekleştirmeyi amaçlayan kurumlardır. Bu kurumlar, oluşturdukları iş ortaklıkları, sağlanan kredinin çeşitli birimlere ticaret sermayesi olarak kullandırması ve fon işletimini muamele-i şeriyye şeklinde vakfedilen paranın aslına dokunmadan gerçekleştirmişlerdir. Para vakıfları, ihtiyaç sahiplerine reel faiz oranlarına kıyasla düşük olarak ifade edilebilecek faiz oranlarıyla kredi sağlamış, faaliyette oldukları bölgelerde sosyal ve hayır işlerini gerçekleştirmiş, istihdam ve iş alanları yaratmış, küçük iş sahiplerine tüketim amaçlı da olsa borç vermiş, küçük ve orta ölçekli esnaflara ve girişimcilere kaynak olarak kullanılabilir finansman sağlamış, kamu kuruluşlarına kredi sağlamış gibi birçok faaliyete öncülük etmişlerdir. Bu sayede, para vakıfları kullandıkları tüketim ve ticari krediler aracılığıyla ihtiyaç duyulan sıcak para problemini çözmüş ve piyasanın iktisadi faaliyet hacmini canlandırmışlardır.

Para vakıfları ile İslami bankalar arasındaki benzerlikler ve farklılıklar üzerine yapılan analizler, her iki kurumun da finansal sistemdeki önemini anlamak açısından önemlidir. Ancak, bu analizlerde doğru bir çerçeve oluşturabilmek için daha kapsamlı bir yaklaşım benimsenmelidir. Örneğin, para vakıflarının kökenlerini ve tarihsel evrimlerini incelemek, İslami bankacılığın gelişimiyle karşılaştırmak ve her iki kurumun da farklı toplumsal ve ekonomik koşullara nasıl cevap verdiğini anlamak önemlidir. Ayrıca, para vakıfları ve İslami bankalar arasındaki benzerliklerin ve farklılıkların ötesinde, her iki kurumun da günümüzdeki ekonomik ve sosyal etkilerini de değerlendirmek gereklidir. Örneğin, para vakıflarının Osmanlı ekonomisindeki rolü ile İslami bankaların günümüzdeki uluslararası finansal sisteme olan etkisi arasında nasıl bir ilişki kurulabilir?

Bu tür bir analiz, hem geçmişten dersler çıkarmamıza hem de geleceğe yönelik finansal inovasyonların nasıl şekillenebileceğine dair daha derin bir anlayış geliştirmemize yardımcı olabilir. Bu nedenle, para vakıfları ve İslami bankalar arasındaki ilişkiyi daha kapsamlı bir şekilde inceleyen ve her iki kurumun da toplumlar üzerindeki etkisini anlamaya yönelik araştırmaların teşvik edilmesi önemlidir. Para vakıflarının, günümüzde devlet tarafından finanse edilen birçok kamu hizmetini sağlamakta olduğu gözlemlenmektedir. Camilerden medreselere, kervansaraylardan eğitim kurumlarına kadar birçok faaliyet, elde edilen gelirlerle finanse edilmiş ve para vakıfları, vakıf sisteminin önemli bir parçası konumunda olmuştur. Bu vakıflar, işlettikleri parayla insanların nakit ihtiyaçlarını dini prensiplere uygun bir şekilde karşılamının yanı sıra, elde edilen geliri hayır işlerine aktarılmasına katkı sağlayarak önemli bir misyon üstlenmişlerdir. Ortaya konulan yöntemlerin, İslami emir ve yasakların doğrultusunda gelişmesi, günümüzdeki İslami finans uygulama düşüncesinin temelini oluşturmuştur. Kurulan vakıfların gayesi, işletim oranı ve sermayesi gibi unsurlarının önceden belirlenmesi ve uygulanan yöntemlerin mal veya gayrimenkul temelli olması, vakfın sürekliliğini sağlamış ve Avrupa'daki örneklerine kıyasla, bu vakıfların finansal istikrarın bir parçası olduğunu göstermiştir.

Özetle, para vakıfları Osmanlı toplumunda uzun yıllar önemli bir rol oynamış, finansman ihtiyacını karşılamının yanı sıra

hayır hizmetlerine odaklanmıştır. Ayrıca, vakfın kurulması ve işletilmesiyle ilgili müçtehitlerin ve ulemanın fikirleri, günümüzdeki İslami finans yöntemlerinin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Avrupa'daki faiz oranlarıyla kıyaslandığında, para vakıflarının işletim oranlarındaki istikrar, Avrupa'nın erken dönem kapitalizmiyle karşılaştırıldığında önemli bir alternatif sunmuştur. Dolayısıyla, mevcut İslami finans kurumları açısından para vakıflarının tamamlayıcı olarak görülmesi, katılım bankacılığının güçlenmesine katkı sağlayabilir.

ETİK BEYAN VE AÇIKLAMALAR

Etik Kurul Onay Bilgileri Beyanı

Çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen bir çalışmadır.

Yazar Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar tüm çalışmaları birlikte yürütmüştür.

Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışmada potansiyel bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akkaya, A. (2018). *18. Yüzyılın Sonlarında Muhasebe Kayıtları Işığında Üsküdar Para Vakıfları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Akgündüz, A. (2013). *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*. İstanbul: OSAV.
- Allen, R. C. (2001). The Great Divergence in European Wages and Prices from the Middle Ages to the First World War. *Explorations in Economic History*, 38(4), 411-447.
- Bardakoğlu, A. (1995). *Ferâğ, TDV İslâm Ansiklopedisi*. 12/351-354, İstanbul: TDV Yayınları.
- Barkan, Ö. L. (1962). Şehirlerin Teşekkül ve İnkişafı Tarihi Bakımından: Osmanlı İmparatorluğunda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 23(1-2), 239-296.
- Barkan, Ö. L. & Ayverdi, E. H. (1970). *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546)*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Bayındır, A. (1992). *Bey' bi'l-Vefâ, TDV İslâm Ansiklopedisi*. 6/20-22. İstanbul: TDV Yayınları.
- Bektaş, İ. (2017). *Muhasebe Kayıtları Işığında 18. Yüzyıl Son Çeyreğinde Üsküdar Para Vakıfları (1139/1726)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Bulut, M. & Korkut, C. (2016). A Comparison between Ottoman Cash Waqfs (CWs) and Modern Interest-Free Financial Institutions. *Vakıflar Dergisi*, 46, 23-45.
- Çağatay, N. (1969). Osmanlı İmparatorluğuyla Riba-Faiz Konusu Para Vakıfları ve Bankacılık. *Vakıflar Dergisi*, 9, 39-56.
- Çam, M. (2014). *Vakfiyelere Göre İktisadi Teşekküller*. İçinde: M. Kurtuluş (Ed.), *Vakıf ve İktisat (Sempozyum)* (s. 37-50). Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Çiftçi, C. (2001). *Bursa'da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri (1544-1588 ve 1749-1795 Yılları Arası Vakıf Muhasebe Kayıtları Işığında)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çiftçi, C. (2004). 18. Yüzyılda Bursa'da Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 23(36), 79-102.
- Çizakça, M. (1993). *Risk Sermayesi Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları*. İstanbul: İlmî Neşriyat.
- Çizakça, M. (1999). *İslam Dünyasında ve Batıda İş Ortaklıkları Tarihi*. Ş. Layikel (Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Çizakça, M. (2000). *A History of Philanthropic Foundations*. İstanbul: Bogazici University Press.
- Çizakça, M. (2019). İktisat Tarihi Açısından Vakıflar. *Vakıflar Dergisi*, (80. Yıl Özel Sayısı), 73-84.
- Döndüren, H. (2008). Osmanlı Tarihinde Bazı Faizsiz Kredi Uygulamaları ve Modern Türkiye'de Faizsiz Bankacılık Tecrübesi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1), 1-24.
- Dumlu, E. (2015). XVI. Yüzyıl Osmanlı Uleması Arasında Para Vakıfları Etrafında Cereyan Eden Tartışmalar (Ebussuûd, İbn Kemal - Çivizâde, Birgivi). *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 2(44), 303-337.
- Durmuş, M. E. (2016). *Muhasebe Kayıtları Işığında 18. Yüzyıl Son Çeyreğinde Üsküdar Para Vakıfları (1184-1188/1770-1174)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Durmuş, M. E. & Kaya, S. (2018). Türkiye'de Vakıflar Üzerine Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi (1984-2016). *Vakıflar Dergisi*, (49), 131-146.
- Ergenç, Ö. (1980). *Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fiziki Yapıya Etkileri*. İçinde: O. Okyar & H. İnalçık (Ed.), *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)* (s. 103-109). Ankara: Hacettepe Yayınları.
- Furat, A. H. (2012). İslam Hukukunda Vakıf Akdinin Bağlayıcılığı. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (27), 61-84.
- Gedikli, F. (1998). *Osmanlı Şirket Kültürü XVI.-XVII. Yüzyıllarda Mudarebe Uygulaması*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Gürsoy, Ç. (2015). *Osmanlı'da Para Vakıflarının İşleyişi ve Muhasebe Uygulamaları: Davudpaşa Mahkemesi Para Vakıfları* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Gürsoy, Ç. (2017). Para Vakıfları Kapsamında Sosyo-Ekonomik Bir Analiz: Davudpaşa Mahkemesi Kayıtları (1634-1911). *Belleten*, 81(290), 159-190.
- Gürsoy, Ç. (2019). Aynı ve Başka: Evkaf Muhasebeciliği Mahkemesi Para Vakfı Kayıtları (1491-1828). *Belleten*, 83(296), 95-126.
- Gürsoy, Ç. & Özdeğer, M. (2022). Ebediyete Bağış: Balat Şer'iyeye Sicillerinde Para Vakfı Kayıtları. *Belleten*, 86(306), 567-602.
- Halebî, B. (2005). *Mülteka'l-Ebhur*. Dımaşk: Dâru'l-Beyrûfi.
- Kahraman, S. A. (2006). *Şer-iyeye ve Evkaf Nezâreti*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Kaya, S. (2007). *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazari ve Tatbiki Olarak Karz İşlemleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kaya, S. (2010). XVIII. Yüzyıl Sonlarında Üsküdar Vakıflarının Gelir Kaynakları. *Divân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 15(29), 95-132.
- Kaya, S., Durmuş, M. E., Bektaş, İ. & Akkaya, A. (2017). Muhasebe Kayıtları Işığında 18. Yüzyıl Para Vakıflarının Nakit İşletme Yöntemleri. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 3(3), 50-62.
- Kayahan, C. & Görkaş, İ. (2009). Osmanlı Dönemi Bölgesel Kalkınmanın Finansman Aracı Olarak Para Vakıflarının Kullanımı. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (44), 212-227.
- Koyunoğlu, H. H. (2008). Para Vakıfları Muhasebe Defterlerine Göre 17. Yüzyıl İstanbul Uygulaması. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 8(1), 253-304.
- Kurt, İ. (1994). *Nazari ve Tatbiki Olarak Para Vakıfları* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kurt, İ. (1996). *Para Vakıfları Nazariyat ve Tatbikat*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Kurt, İ. (2010). *Para Vakıfları ve Davut Paşa Mahkemesi'nde Kayıtlı Para Vakfiyeleri*. İçinde: O. N. Özalp (Ed.), Prof. Dr. Sacit Adalı'ya 65. Yaş Armağanı (s. 179-214). İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Mandaville, J. E. (1979). Usurious Piety: The Cash Waqf Controversy in the Ottoman Empire. *International Journal of Middle East Studies*, 10(3), 289-308.
- Okur, K. H. (2005). Para Vakıfları Bağlamında Osmanlı Hukuk Düzeni ve Ebussuud Efendinin Hukuk Anlayışı Üzerine Bazı Değerlendirmeler. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(7-8), 33-58.
- Özcan, T. (1997). *Kanuni Dönemi (M.1520-1566/H.926-974) Üsküdar Para Vakıfları* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özcan, T. (1999). Sofyalı Bâli Efendi'nin Para Vakıflarıyla İlgili Mektupları. *İslâm Araştırmaları Dergisi*, (3), 125-155.
- Özcan, T. (2000). İbn Kemal'in Para Vakıflarına Dair Risalesi. *İslam Araştırmaları Dergisi*, (4), 31-41.
- Özcan, T. (2003). *Osmanlı Para Vakıfları Kanûni Dönemi Üsküdar Örneği*. Ankara: TTK.
- Özcan, T. (2008). *Ekonomik Kalkınma ve Vakıflar*. İçinde: R. Şentürk (Ed.), Ekonomik Kalkınma ve Değerler (s.143-156). İstanbul: Uluslararası Teknolojik Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Vakfı.
- Özcan, T. (2010). *Vakıf Medeniyeti ve Para Vakıfları*. İstanbul: Türkiye Finans Katılım Bankası Kültür Yayınları.
- Özger, Y. (2009). XIX. Yüzyıl Ortalarında İspir Kazasında Vakıflar (Evkâf Nezâreti Defterlerine Göre). *Karadeniz Araştırmaları*, 6(21), 31-47.
- Öztürk, N. (1983). *Menşe'i ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*. Ankara: VGM Yayınları.
- Öztürk, N. (1995). *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*. Ankara: TDV Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2004). Institutional Change and the Longevity of the Ottoman Empire, 1500–1800. *Journal of Interdisciplinary History*, 35(2), 225-247.
- Pamuk, Ş. (2007). The Black Death and the Origins of the 'Great Divergence' Across Europe, 1300–1600. *European Review of Economic History*, 11(3), 289–317.

- Pamuk, Ş. (2012). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*. İstanbul. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Şimşek, M. (1986). Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerinde Münakaşalar. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27(1), 207-220.
- Tabakoğlu, A. (2012). *Türkiye İktisat Tarihi*. İstanbul. Dergâh Yayınları.
- Tarablusî, B. İ. (1981). *El-İs'âfî Ahkâmi'l-Evkâf*. Beyrut: Dâru'r-Râid el-Arabiyye.
- Turgut, V. (2020). Başlangıcından Cumhuriyet'e, Eski Dünya Düzeninden Yeni Dünya Düzenine Vakıflar, Ed. Enis Şahin, *Vakıfbank Tarihi*, İstanbul, s. 15-50.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları I*. Ankara: TTK.
- Yedi yıldız, B. (2003). *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi-Bir Sosyal Tarih İncelemesi*. Ankara: TTK.
- Yelek, K. (2016). Bir Finansman Yöntemi Olarak Kullanılan Bey' Bi'l-Vefânın İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 14(27), 257-286.
- Yüksel, H. (1990). *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü Üzerinde Bir Araştırma (1585- 1683)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yüksel, H. (1994). Kafkas Göçmen Vakıfları. *OTAM*, 5(5), 475-490.
- Zerka, M. A. & Neccar, M. A. (2011). *İslam Düşüncesinde Ekonomi, Banka ve Sigorta*. H. Karaman (Çev.). İstanbul: İz Yayıncılık.

Arşiv Kaynakları

- İSTM.ŞSC.26.d 1; İSTM.ŞSC.26.d 5; İSTM.ŞSC.26.d 13; İSTM.ŞSC.26.d 20; İSTM.ŞSC.26.d 30; İSTM.ŞSC.26.d 36
MŞH.ŞSC.d.. 2679; MŞH.ŞSC.d.. 2757; MŞH.ŞSC.d.. 2813; MŞH.ŞSC.d.. 2854; MŞH.ŞSC.d.. 2867; MŞH.ŞSC.d..
2904; MŞH.ŞSC.d.. 2936; MŞH.ŞSC.d.. 3204; MŞH.ŞSC.d.. 2596;
VGMA 570; VGMA 582; VGMA 590; VGMA 624; VGMA 988; VGMA 989; VGMA 990; VGMA 991; VGMA 2105